

Kisvárosok, a vidéki térségek központjai? (Somogy megyei esettanulmány)

Horeczki Réka¹

Összefoglalás

Európa lakosságának 87%-a urbánus területeken él, a kisvárosi népesség kritikus tömeget képez (157,7 millió fő). Európában meghaladja a 69 ezret az 5000 lakos alatti kisvárosok száma, amelyek egyszerre mutatják a jóléti szuburbanizáció és a kényszer-visszaköltözés generálta népesség- és funkcióbővülés mintázatait. Magyarországon 2010 óta nem növekedett a városok száma (346 db), de a népességfogyás és kiköltözések miatt a kisvárosoké (30.000 fő alatti lakosságszám) mára elérte a 312 darabot. A kutatásaim során a céloom: a dél-dunántúli térség három megyéjében a gazdasági, társadalmi és politikai életet erőteljesen befolyásoló kisvárosok hosszú távú fejlődésének törvényszerűségeit, sajátosságait és típusait feltárjam és bemutassam; a kisvárosok egyéni fejlődési jegyeit azonosítsam és csoportokba rendezzem. Azt vizsgálom, hogy mely fejlesztési hatótényező érvényesült leginkább Somogy megyében, a megyei kisvárosoknál és térségükben. A várossá válás vajon külső elvárások eredménye a megyében? A városhiányos térségekben kell(ene) 1-1 formális központ? Avagy külső hatások miatt indult el a fejlődés egy-egy településen? Gondolok itt az infrastruktúra fejlődésére, közigazgatás változására, urbanizációs hatásokra, gazdasági szerkezet átalakulására, stb. Esetleg belső hatótényezők a fejlődés mozgatórugói? Úgy mint, demográfiai változások, tevékeny közösségek, tradíció a kis- és kézműiparban stb. Céloom az is, hogy elemezve a kisvárosok fejlődéstörténetét, megvizsgáljam, hogy valóban térségközponti, piacközponti funkciókat töltenek be.

Abstract

Nowadays one of the most important topics of the EU regional policy is the development of the town and metropolitan region. Urbanization is one of the most powerful, permanent forces in the world. We live in a new urban era with most of humanity now living in towns and cities. The economic space of Eastern Europe is dominated by urban areas, leading to a top-down diffusion of modernisation and innovation from the highest levels of settlement hierarchy. Considering that due to their size and geographical position, large cities and small towns fulfil the role of economic, employment and service centres in their regions with a population of a million, in the framework of our research it is reasonable to analyze regional functions fulfilled by urban areas along with the conditions of competition. In the 1990s, the more or less homogenised system of settlements was affected to a significant degree by phenomena such as deindustrialisation, de-urbanisation, privatisation, foreign capital investments and the possibility of local autonomy, which led to increased competition between different hierarchical levels and elements of the settlement system. The quantitative urbanisation has also been underlined by the increasing number of small urban places possessing officially the town rank. The urban reclassification or according to our understanding “formal”, or “administrative” urbanisation emerged 180 settlements in the period between 1990 and 2013.

---

¹Doktorjelölt, Pécsi Tudományegyetem Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, tudományos segédmunkatárs, MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, Pécs; horeczkireka@gmail.com

Bevezetés

Az eddigi kutatásaim tárgya egy fejlődéstörténeti vizsgálat, melyben a dél-dunántúli városi jogkörrel, de alacsony népességgel rendelkező települések gazdasági, társadalmi, közigazgatási életét bemutassam. Azon meglévő sajátosságokra fókuszálok, amelyek lehetővé tették a városok fejlődését, térségközponti szerepkörének megragadását. A dél-dunántúli régióban a kisvárosok/mezővárosok számát állandó változás jellemezte a dualizmus időszakától kezdődően, ezért döntöttem egy mából kiinduló visszafelé haladó vizsgálat mellett. A kisvárosok többsége kistérségi, illetőleg járási székhely, ezért fejlődésüket befolyásolja a kistérség településeinek erőforrás-függvénye. A kutatással rá kívánok világítani a régió kisvárosainak felzárkózási lehetőségeire, amelyek a múltban kialakult, mára is adaptálható mintákat követhetnek. A kutatás során fontosnak tartom a társadalmi tényezők vizsgálatát is, azaz a kisvárosokban, illetve közvetlen környezetükben élők milyen jövőképpel rendelkeznek a térségi szereplők.

A vállalásaim között szerepelt a kisváros fogalmának lehatárolása, elkülönítése a város fogalmán belül; valamint az elméleti háttér ismertetése. Az európai urbanisztika és várostörténeti irodalom tanulmányozása fontos számomra abból a célból, hogy megvizsgáljam, melyek azok az alternatívák, amelyek mentén a kisvárosok sikeresnek mondhatóak. A „nyugati” társadalomtudományi szakirodalomban az 1920-as években erősödtek meg a várostörténeti kutatások, melyek elméleti keretet biztosítanak a kutatásomnak. Az 1970-es évektől a kutatások intézményesüléséről beszélhetünk, amikor is elindul az Urban History Yearbook, majd megszületnek a színvonalas urbanizációtörténeti szakirodalmi munkák főleg német nyelvterületről. Ehhez kapcsolódóan elindul a magyar várostörténeti kutatás is, több monografikus piacközponti elemzés kezdődik, hogy csak párat emeljek ki: Bácskai Vera, Nagy Lajos, Kövér György, T. Mérey Klára, Kaposi Zoltán stb. Majd igazodva a nemzetközi trendekhez Magyarországon is indul Várostörténeti folyóirat. Az 1980-as évektől kezdődő és erősödő régió kutatások által megteremtett hatalmas irodalom is szintén növeli a kutatási programom megvalósításának esélyeit.

A helyi viszonyok vizsgálata mellett az 514 milliós Európai Unió azon részeit (régióit) is vizsgálni kívánom, amelyek a dél-dunántúli térséghez hasonló kisvárosi hálózati struktúrával rendelkeznek. Magyarország már tizenöt éve az Európai Unió része, egyre szervezettebb egységet alkot a szomszédos országokkal is, ezért gondoltam, hogy a komparatiztika lehetőségével is élni fogok, hiszen a magyarhoz hasonló adottságú, struktúrájú és történelmi előzményekkel rendelkező kisvárosok találhatóak a szomszédos országokban. Elsősorban Ausztria keleti részeit: a burgenlandi, stájer és karintiai, illetve Románia erdélyi részeit: a határtól a Királyhágóig terjedő vidéket, Szlovákia Felvidéki területeit, Szerbia Vajdasági területeit vizsgálom abból a szempontból, hogy megtalálható-e és milyen fejlődést mutat a kisvárosi hálózat. A kisvárosi fejlődés az egész társadalom és gazdaság számára fontos entitás, hiszen a kisvárosokban kialakuló konzervatív értékek és mentalitás elősegítheti a gazdasági és politikai rugalmasság létrejöttét.

Kisváros-kutatás a szakirodalom alapján

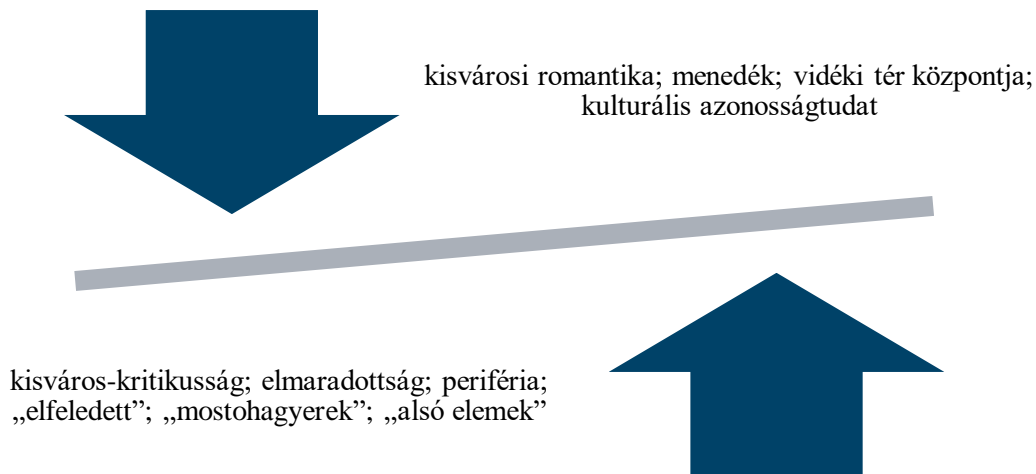
Európa településhálózatában a városok mindig kiemelkedő szerepet töltöttek be. A városok fejlődése, a városi egyenlőtlenségek kérdése mindig fontos és aktuális kutatási téma volt (Mumford 1985, Clark 2000, Thorns 2002, Beluszky 1999, Bácskai 2002 stb.). Az 1990-es

évek után felerősödő urbanizációs folyamatok a városhálózatok fejlődésében sajátos irányokat alakítottak ki. Európán belül a közép-kelet-európai városi fejlődés egy sajátos fejlődési pályát mutat (Enyedi 1978, 1998). A településhálózat szempontjából lényeges tulajdonság, hogy a nagyvárosok dominanciája (főleg a fővárosoké) alakult ki a térségben, s nem léteznek igazi ellenpólusvárosok. A városkutatók többsége előnyben részesíti a nagyvárosok, nagyvárosi térségek elemzését; az információk elérhetősége, gazdagsága miatt. Mindezekkel összhangban a kisvárosok kutatása kiegészítő funkciót tölthet be az eddigi elméletek vizsgálata között.

A kisvárosok változása (akár pozitív vagy negatív irányú) mindenképpen befolyásolja egy ország településhálózatát, a benne élő társadalom életét, hiszen ma Magyarországon a városi népesség egyharmada kisvárosokban él. Kutatóként azt vizsgálom, hogy a kisvárosi fejlődés mely tényezők eredményeképpen változik. Az előremenekülés útjaként fogalmazódik-e meg a kisvárosok élete és ez által múltja? Esetleg a nagyközségek már elláttak olyan városi funkciójú szolgáltatásokat, működtettek olyan típusú intézményeket és döntési jogköröket, mely révén városnak minősíthetők? A városi jogot elnyert települések köre Magyarország területén belül erősen eltérő. A kutatás során a városi mikrotér sajátosságainak bemutatására törekedtem.

A kisvárosi lét fejlődését vizsgálva korántsem könnyű a fogalmak pontos meghatározása. Ahogyan a városfogalmak is igen eltérőek a történelem és szaktudományok szerint, úgy a kisvárosok csoportokba történő besorolása (népességszám, gazdasági aktivitás, térségi szerepkör, fejlettség) sem egységes. A kisvárosok mentális képe a közvéleményben már régóta két ellentétes klisére korlátozódik: egyfajta sajátos nagyváros kritikusság; illetve a nagyváros-barát nézőpont kiegészítése. A kisvárosi romantika nézőpontja szerint a modernnel, a globalizáció vívmányaival szembeni menedék a kisvárosi lét, „az elveszett paradicsom retrospektív utópiája” (Burdack, 2013). A kisváros-kritikusok ehhez a városi formához elmaradottságot és provincializmust társítanak. A térkutatásokban elhanyagolt kutatási téma a kisvárosok vizsgálata, habár különösen a vidéki térségekben fontos elemei a településszerkezetnek. Főként a perifériákon működnek tényleges fejlődési gócpontként, valós központi funkciókkal. PIRISI (2008) a kisvárosokat, mint a „településföldrajz mostohagyermekét” említi, mivel a városföldrajz elemei többnyire a nagyobb városok, metropolitán térségek; a vidéki térségek kutatása a falvakra, tanyás térségekre koncentrálnak. A történelemtudományokban T. Mérey (1989) szerint „nem megérdemelt helyen” szerepelnek a kisebb városok. Bácskai (2002) a kisvárosokat „elfeledett kategóriaként” definiálja, mivel a hajdani mezővárosok többsége elvesztette városi rangját, nem jelennek meg számottevő mértékben a városkutatásokban. Általánosságban kijelenthető, hogy mindig az adott kor városait vizsgáljuk; nem található olyan irányú vizsgálat, amely a mai kisvárosok fejlődéstörténetét mutatná be. Két általánosan elfogadott álláspont ütköztethető (1. ábra): az empirikus és a tudomány oldaláról megközelített. Ha gyakorlati oldalról közelítjük meg, egyszerű és általánosan elérhető kritériumrendszerrel láthatunk: a népességszám alapján történő meghatározást valamint a jogállás szerinti megkülönböztetést. A különböző küszöbértékek Európa-szerte változhatnak, ország-specifikus településhálózati tényezők végett. A tudományos megközelítés komplexebb és többféle kritériummal rendelkezik. A komplexebb városfogalom meghatározásakor Wirth definíciójára lehet visszautalni: „a város olyan viszonylag nagy, sűrű és állandó település, amely társadalmilag heterogén egyénekből tevődik össze” (Wirth, 1938. 8. old.); ő sem tudott egyértelmű küszöbértékeket mondani a városhierarchia egyes szintjeire, meghatározásában a viszonylag nagyot használja.

1. ábra Kisváros értelmezések

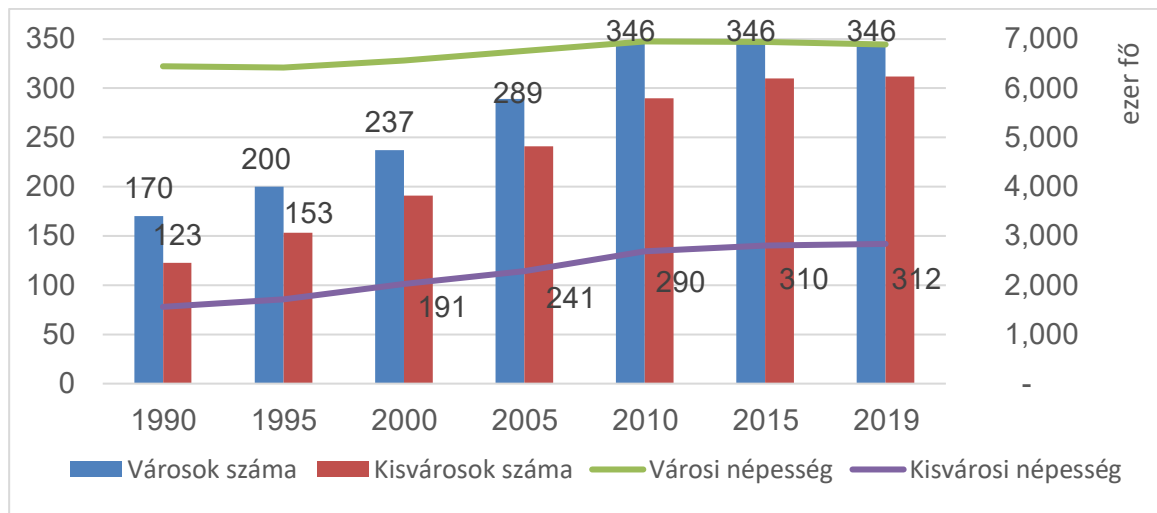

Forrás: saját szerkesztés

Kisvárosi körkép Magyarországon

A szakirodalom számos vonatkozásban vizsgálja a városodás, városiasodás jelenségét, hiszen ma Magyarországon 346 város található (2019. jan. 1-ei adat alapján), amelyből 312 kisvárosnak tekinthető.

2. ábra A városi és kisvárosi népesség, valamint a városok és kisvárosok számának változása 1990-2019 között

Forrás: saját szerkesztés KSH megfelelő adatsoraiból

A városok háromnegyede kisvárosnak tekinthető. Az egyes megyékben a kisvárosi népesség aránya a városi népességen belül jelentős súlyt képvisel, többségében és átlagosan a városiak egyötöde kisvárosokban lakik. Kiemelkedő ezen belül Fejér megye ahol a 15 város közül 10; Szabolcs-Szatmár-Bereg megye ahol a 27 város közül 21 kisvárosnak tekinthető és Jász-Nagykun-Szolnok megye ahol 8 várost nem sorolnak a kisvárosok közé. Baranya megye az országos átlag alatti értékkel rendelkezik, ami mutatja a megyeszékhely Pécs lakosságának fölényét a többi városéhoz képest. Kaposvár és Szekszárd népessége csekélyebb, ezért a

somogyi és tolnai kisvárosok népességének aránya kb. 5 százalékponttal magasabb, mint Baranya megyében.

Somogy megye és Kadarkút példája

Somogy megye gazdag természeti kincsekben, a Balaton, számos termálforrás, jó termőtalajok jellemzi, agrárpotenciálja számottevő. A megyében 16 város található, mégis funkcionális értelemben a megyét városhiányos térségként tartják számon. A megye városhálózatának döntő többsége a Balatoni Üdülőkörzet része, kilenc város található ebben a térségben. Népességszám szerint bontva a városokat, a megyeszékhely Kaposvár középvárosnak tekinthető, a megyei népesség egyötödének lakhelye. Siófok népessége meghaladja a 20 000 főt, Nagyatád, Barcs és Marcali népessége meghaladja a 10 000 főt, további három város népessége 5000-10 000 fő közötti, és a megyében kilenc város népessége nem éri el az 5000 főt. Somogy megye abban a kivételes helyzetben van, hogy az ország legritkábban lakott megyéje, viszont az egyik legmagasabb a településsűrűsége (100 km²-re 4,1 település jut). A megyében kilenc város népessége nem éri el az 5000 főt (1. táblázat); nemcsak népességük alacsony, városi funkcióik is hiányosak, az aktív népesség jelentős része ingázó.

1. táblázat Somogy megye kisvárosainak száma, népessége, 2019

	3000 fő alatti	5000 fő alatti	10 000 fő alatti	20 000 fő alatti
Kisvárosok száma (db)	6	9	11	14
Kisvárosi lakosság száma (fő)	11.105	28.295	39.016	70.898
Népesség megoszlása (%)	3,7	9,3	12,8	23,3
Városi népesség megoszlása (%)	7,0	17,9	24,7	44,8

Forrás: saját szerkesztés

Kadarkút a megye déli részén helyezkedik el, közlekedési csomópontnak tekinthető. Településszerkezetét az áthaladó főutak és a táji adottságok határozzák meg; derékszögű úthálózati rendszerű, a gazdasági területek elszórtan régi majorságok területén működnek. 2005-ben nyilvánították várossá. Népessége azóta sem haladja meg a 2300 főt. A településen számos egyesület és szolgáltató, kiskereskedelmi egység található, viszont közigazgatási szempontból hátrányos helyzetű.

A járási rendszer kialakításának a történelmi tényezők figyelembevétele mellett a közelség is fontos tényező volt: a járásszékhely város távolsága a járás legtávolabbi településétől nem eshetett 30 km távolságra. A törvény a járások és központjaik kijelölésével egyidejűleg létrehozta a járásszékhely város fogalmát. A jelenlegi városállományunk több mint fele (328-ból 175) funkcionál járásszékhelyként. A Dél-Dunántúlon Bóly és Tolna járásszékhely város, de nem kistérségi központ. Somogy megyében fordított a helyzet, három város, amely kistérségi központ volt, nem lett járásszékhely város (Kadarkút, Lengyeltóti és Balatonföldvár) (218/2012 kormányrendelet). A járási rendszer bevezetése a területi közigazgatás és az önkormányzati igazgatás átalakításának eredménye. A többlépcsős folyamat pozitívuma: az adósságkonszolidáció minden 5000 főnél nem népesebb településre vonatkozóan. 1700 települési önkormányzat és 10 többcélú kistérségi társulás adósságát vállalta át 100%-ban az állam. A dél-dunántúli kisvárosok közül pl. Kadarkút városát. Az 5000 főnél népesebb települések esetében az adósságvállalás az egy főre eső adóbevételektől függött (Papp, 2013). A következő lépés a körjegyzőségek helyett Közös Önkormányzati Hivatalok működésének megszervezése. A kisvárosok közül több alkot önmaga egy közös hivatalt, a környező kisebb települések – hasonló lakosságszámmal szintén egy közös hivatalt. Somogy megyében Kadarkút Kisasszonddal közösen alapított Közös Önkormányzati Hivatalt; a környező

települések: Hencse, Hedrehely, Visnye, Kőkút, Mike – Mikei Közös Önkormányzati Hivatal néven egyesült.

A további kutatás jelentősége

A kutatás alapvetően interdiszciplináris jellegű, ezért lehetséges eredményei is több tudományághoz és gyakorlati elemhez kapcsolódhatnak. Egyrészt a helyi gazdasági és politikai tevékenység szempontjából felhívhatja a figyelmet máshol jól működő modellekre, s ezzel adaptálható mintákat közvetíthet a helyi szereplők számára, amit aztán a kisvárosi működési struktúrába beillesztve lehet hasznosítani. Nagyon lényeges lehet az is, hogy a kutatás felhívja a helyi gazdasági potenciál lehetséges hasznosítására a térség szereplőinek figyelmét. Ezek a potenciálok a helyi tradíciókból, szokásokból, speciális, évszázadokon keresztül gyakorolt és művelt gazdasági tevékenységekből, szaktudásból vagy gazdasági magatartásból állhatnak. Egyes esetekben a kisüzemi művelés lehetősége vagy a kertészeti tevékenység specialitása stb. A kisvárosok lehetséges fejlődése feltételezi a külső források intenzív felhasználását. Az európai példák segíthetnek a hatékony forrásfelhasználás területén, amely egyrészt új ágazatok megteremtését (pl. idegenforgalom, stb.), másrészt egy nyugatias szemléletű vállalkozói kultúrát is kialakíthatnak. Erre világos példák vannak, amit az életben is lehet tapasztalni. Egy stájer vagy burgenlandi kisváros bora gyengébb minősége ellenére is magasabb életszínvonalat biztosíthat termelőjének, mint mondjuk a Dél-Dunántúl egyes kisvárosai esetében (Villány nyilván kivétel). A kisvárosok egy része nem használja ki meglévő lehetőségeit, a helyi vezetés nincs tisztában a pályázati lehetőségekkel; a vezetők figyelmét sokszor a mindennapi „tűzoltó politika” köti le, és az adódó lehetőségeken a kockázatoktól tartva nem is mernek változtatni.

Felhasznált források

218/2012. (VIII. 13.) Korm. rendelete a járási (fővárosi kerületi) hivatalokról.

Bácskai, V. (2002): Városok Magyarországon az iparosodás előtt. Osiris kiadó, Budapest.

Beluszky, P. (1999): Magyarország településföldrajza. Általános rész. Dialóg Campus kiadó Budapest-Pécs 209-467. old

Burdack, J. (2013): Lokal basierte Kleinstadtentwicklung im östlichen Europa: Potenziale, Probleme und Praktiken – eine Einführung. Forum IFL. Heft 19. Leibniz-Institut für Länderkunde. 5-13. o.

Clark, P. (2000): The Cambridge Urban History of Britain Volume II. 425-476., 733-775.

Enyedi, Gy. (1978): Kelet-Közép-Európa gazdaságföldrajza. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

Enyedi, Gy. (1998): Social Change and Urban Restructuring in Central Europe.

Központi Statisztikai Hivatal Helységnévtárai. <http://www.ksh.hu/Helysegnevtar> letöltve: 2019. jan. 15.

Mumford, L. (1985): A város a történelemben. Létrejötte, változásai és jövőjének kilátásai Gondolat kiadó, Budapest

Papp, E. (2013): A helyi önkormányzatok adósságkonszolidációja. Belügyminisztérium, helyzetértékelő előadás, 2013. február. 13., Budapest.

Pirisi, G. (2008): A magyar kisvárosok differenciált fejlődése a rendszerváltozás után. PhD értekezés, Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar Földtudományok Doktori Iskola, Pécs. 80-118.

Thorns, D. C. (2002): The Transformation of Cities. Urban theory and urban life. Palgrave Macmillan, Hampshire.

T. Mérey, K. (1989): A mai Dunántúli kisvárosok a dualizmus idején. Kézirat. Készült az OTKA I. kisváros kutatás keretében, Pécs. 1-63. old.

Wirth, L. (1938): "Urbanism as a Way of Life." American Journal of Sociology. Vol. 44. pp. 1-24.